

Икономическа ефективност на земеделските стопанства

Доц. д-р НИНА КОТЕВА

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: ninakoteva@abv.bg

Резюме: Целта на статията е въз основа на сравнителен анализ да се направи оценка на икономическата ефективност в зависимост от специализацията на стопанствата. При анализа са използвани показателите за производителност, продуктивност, доходност и рентабилност. Изследването се основава на данни за 2007 г. на 1916 земеделски стопанства с икономически размер над 1 ИЕ, включени в Системата за земеделска и счетоводна информация (СЗСИ).

Резултатите от проведеното изследване показват:

- В растениевъдството, с най-висока ефективност са стопанствата със зеленчуци. Въпреки дребните си размери, те постигат висока доходност, продуктивност и рентабилност на производството, което ги прави най-ефективни.

На второ място са стопанствата с полски култури. По-едрият размер на земята, високата степен на механизация определят високата им производителност, а получените субсидии имат съществен принос за повишаване на равнището им на продуктивност, доходност и рентабилност.

С най-ниска ефективност са стопанствата с трайни насаждения. Изключително ниските икономически показатели показват, че секторът е в криза и тя се задълбочава, особено в плодотворното.

- От животновъдните стопанства по-висока икономическа ефективност постигат стопанствата със свине и птици. При тези стопанства, въпреки по-високата степен на интензификация на производството и продуктивност, при високите производствени разходи и ниска норма на рентабилност, равнището на доходност е незадоволително. Стопанствата с преживни животни, с преобладаващо екстензивно производство и изключително ниска продуктивност, при добра норма на рентабилност, постигат продуктивност, доближаваща се до тази в сто-

панствата със свине и птици.

Ключови думи: специализация на земеделски стопанства, ефективност, производителност, доходност, продуктивност, рентабилност

Увод

Икономическата ефективност е важен критерий за оценка на конкурентоспособността на земеделските стопанства, тъй като характеризира осигуреността и степента на използване на производствените фактори. По-добрата ресурсна осигуреност и постигането на по-високи икономически резултати чрез оптимизиране на разходите осигуряват конкурентни предимства на земеделските стопанства. Особеностите и структурата на отделните сектори в земеделието също оказват влияние върху икономическата ефективност и конкурентоспособност на стопанските единици в тях. В тази връзка, **целта на статията е въз основа на сравнителния анализ да се направи оценка на икономическата ефективност в зависимост от специализацията на стопанствата.**

При анализа на икономическата ефективност са използвани показателите за производителност, продуктивност, доходност и рентабилност.

Изследването се основава на данни за 2007 г. на 1916 земеделски стопанства с икономически размер над 1 ИЕ, включени в Системата за земеделска и счетоводна информация (СЗСИ). Разпределение на стопанствата в извадката по специализация: 575 - с полски култури, зеленчукопроизводителни - 307, с трайни насаждения - 307, 452 с тревопасни животни и 275 със свине и птици.

Общата характеристика на стопанствата показва, че в наблюдаваната извадка са включени по-едри стопанства. Средните размери на ИЗП в стопанствата по специализация са: с полски култури – 540,9 да, зеленчуци – 17,2 да, трайни насаждения – 151,0 да, преживни животни – 134,6 да, свине и птици – 30,4 да. Средният брой животни в животновъдните стопанства е съответно – 62,6 крави, 36,4 овце майки, свине – 31,3, и 2767,2 птици.

Анализ на икономическата ефективност

Анализът на данните за **производителността на вложения труд** показва, че най-високо равнище е постигнато в стопанствата с полски култури – 14649,9 лв. нетна добавена стойност (ГРЕ)¹, която е около два пъти по-висока в сравнение с другите

специализирани стопанства (фиг. 1). Постигнатият резултат се дължи на високата степен на механизация в сектора, което дава възможност да се реализира висока нетна добавена стойност при минимално количество вложен труд. На следващо място по производителност са стопанствата със *зеленчуци и трайни насаждения*. Животновъдните стопанства имат по-ниска производителност в сравнение с растениевъдните стопанства. Причините са в по-ниската им техническа осигуреност, по-голямото количество вложен труд, в резултат на което се реализира по-ниска нетна добавена стойност на 1 ГРЕ.

Анализът на продуктивността показва, че при стопанствата, специализирани в отглеждането на свине и птици, е постигната най-висока брутна продукция (БП), средно на стопанство – 65 144 лв. Следвани от стопанствата с полски култури – 58 223 лв., трайни насаждения – 44 133,2 лв., зеленчуци – 35 390 лв. Най-ниски са резултатите при стопанствата с преживни животни – 25 496 лв. Като се съпоставят осреднените данни за равнището на БП и ИЗП, анализът показва, че постигнатата висока продуктивност в стопанствата с полски култури се дължи главно на *значително по-добрата осигуреност с поземлени ресурси*. В тази връзка, за да се елиминира влиянието на размера на стопанството върху постигнатата продуктивност, за целите на икономическия анализ, по-точни измерители са показателят БП на единица площ, а за животновъдството – БП/УГЖ².

Данните показват, че постигнатото равнище на продуктивност в стопанствата със свине, птици и зеленчуци – над 2000 лв./da са многократно по-високи в сравнение с останалите специализирани единици. На последно място са стопанствата с полски култури – 85,6 лв./da. Традиционно ниската доходност в сектора, показва, че стопанства с интензивни култури, успешно могат да се развиват само при едромасабно производство (фиг. 2).

Големите разлики в показателите при стопанствата с интензивни култури и между животновъдните стопанства сочат, че върху постигната продуктивност, наред със специализацията, влияние оказват и редица други фактори, характеризиращи условията на производство в отделните сектори.

При анализа на данните за растениевъдните стопанства с интензивни култури се наблюдава над 7 пъти по-ниска продуктивност при трайните насаждения, в сравнение със зеленчукопроизводството, което показва, че секторът

изпитва сериозни трудности. Това се потвърждава и от резултатите от проведени предишни изследвания (Р и с и н а, 2009). Продуктивността от 582 лв./da за 2005 г. спада над 2 пъти за 2 години – като през 2007 г. е 292,3 лв./da. Посочените проблеми, свързани с лошото състояние на насажденията (висок дял на занемарени и амортизирани трайни насаждения, оставени на доизживяване; супер екстензивно производство; нисък дял на ново-създадените масиви), определят ниските добиви и продуктивност в сектора. Очертаните проблеми важат с по-голяма острота за плодотворното, в сравнение с отглеждането на винени лозя. Спадът на продуктивността в сектора показва, че проблемите се задълбочават.

Сравнителният анализ на животновъдните стопанства по постигната БП на 1-ца площ и 1 УГЖ показва, че стопанските единици, специализирани в отглеждането на свине и птици, са значително по-продуктивни от тези, отглеждащи преживни животни. Това се дължи главно на реализираната 2,5 пъти по-висока брутна продукция. При по-детайлен анализ може да се посочат и други причини за значителната разлика в получените резултати. Ако голямата разлика в постигнатата продуктивност на 1-ца площ може да се обясни със значително по-малката осигуреност със земя на стопанствата със свине и птици, то причините за разликата в показателя БП/УГЖ трябва да се търсят в ниските продуктивни качества на отглежданите животни и предимно екстензивния начин на производство в стопанствата с преживни животни (табл. 1).

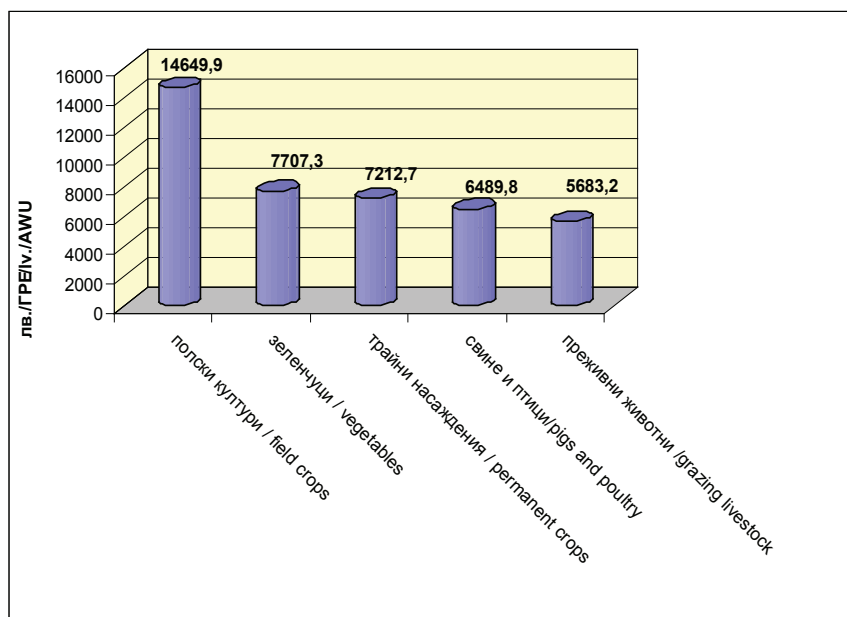
Анализът на постигната доходност е проведен по показателите среден нетен доход (НД)/стопанство и НД/da. За да се отчете влиянието на получената подкрепа, посочените показатели са изчислени с и без получените текущи субсидии.

Най-висок среден нетен доход е постигнат в стопанствата с полски култури – 17 466,7 лв. Анализът на данните показва, че за реализирането на високото равнище нетен доход в стопанствата, съществен принос имат получените текущи субсидии – директни плащания, национални доплащания и др. Данните показват, че получените субсидии, средно за стопанство – 10 487,4 лв., са по-високи от реализирания чист доход – 6979,3 лв. Изводът – получената подкрепа оказва съществено влияние върху повишаване доходността на стопанствата с полски култури.

Въпреки значително по-малките си размери, на второ място се нареждат стопанствата, специализирани в зеленчукопроизводството – с 11 051

²УГЖ – условна глава животно. За постигане на съпоставимост, чрез коефициенти, различните видове селскостопански животни се приравняват към условни глави.

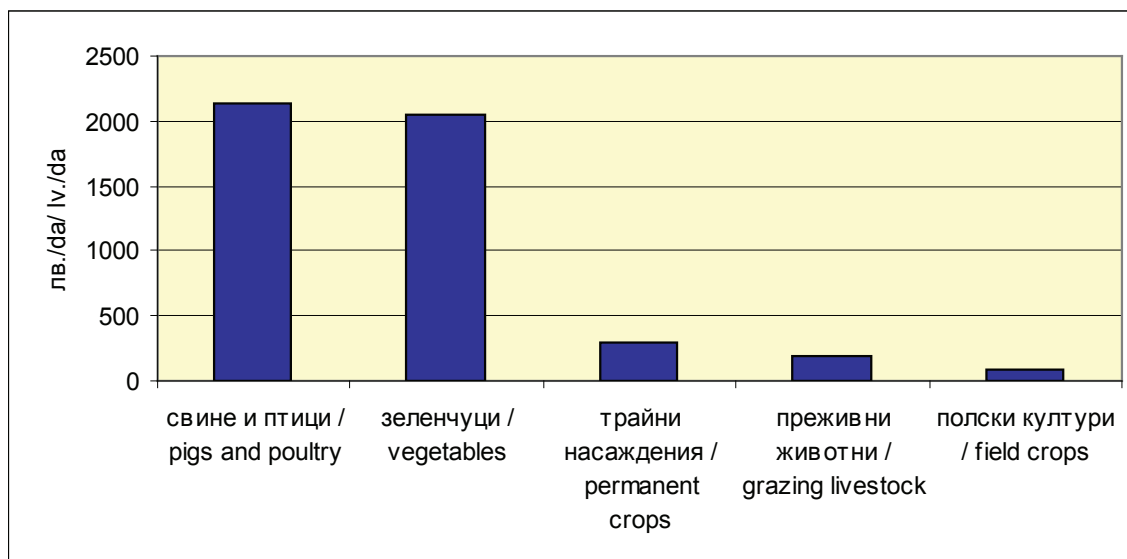
Фиг. 1
Fig. 1

Постигната производителност в зависимост от специализацията на стопанствата
Accomplished productivity by farm specialization

Източник: По данни на СЗСИ и собствени изчисления/Data of SAAI and own calculations

Фиг. 2
Fig. 2

Постигната продуктивност по специализация на стопанствата на 1-ца площ
Achieved productivity by farms' specialization per unit area

Източник: по данни на СЗСИ и собствени изчисления/Source: Data of SAAI and own calculations

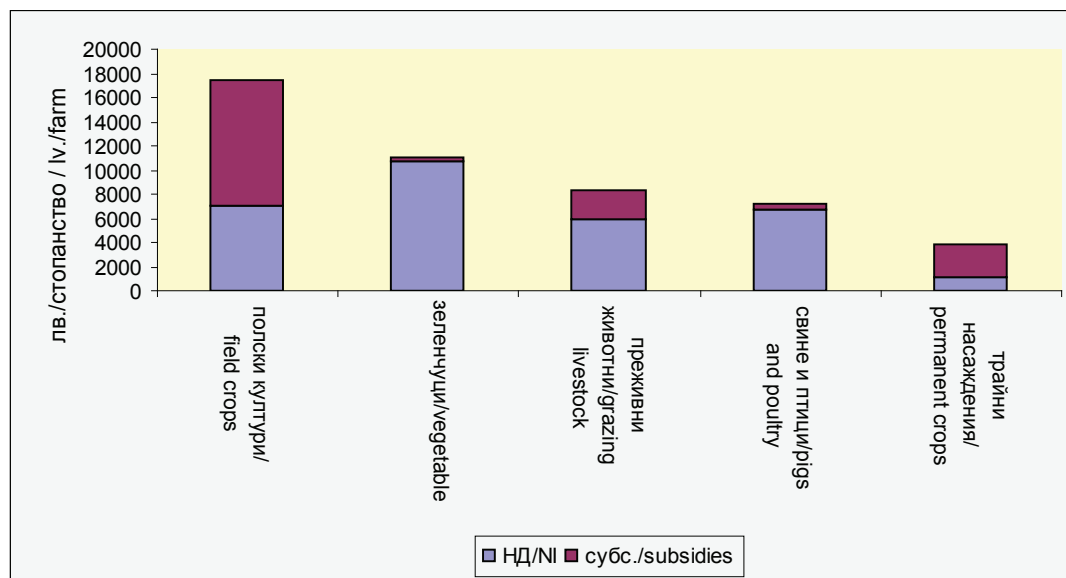
лв., като получените субсидии са с минимален дял при формирането на нетния доход – 2,7%.

Получената по-голяма подкрепа определя и по-високата доходност на стопанствата с преживни животни, в сравнение със стопанствата със свине

и птици (фиг. 3).

Постигнатата ниска продуктивност, рисковият характер на производството, високата капиталоемкост, трудоемкост, значителни текущи разходи определят най-ниската доходност за стопанствата

Фиг. 3
Fig. 3

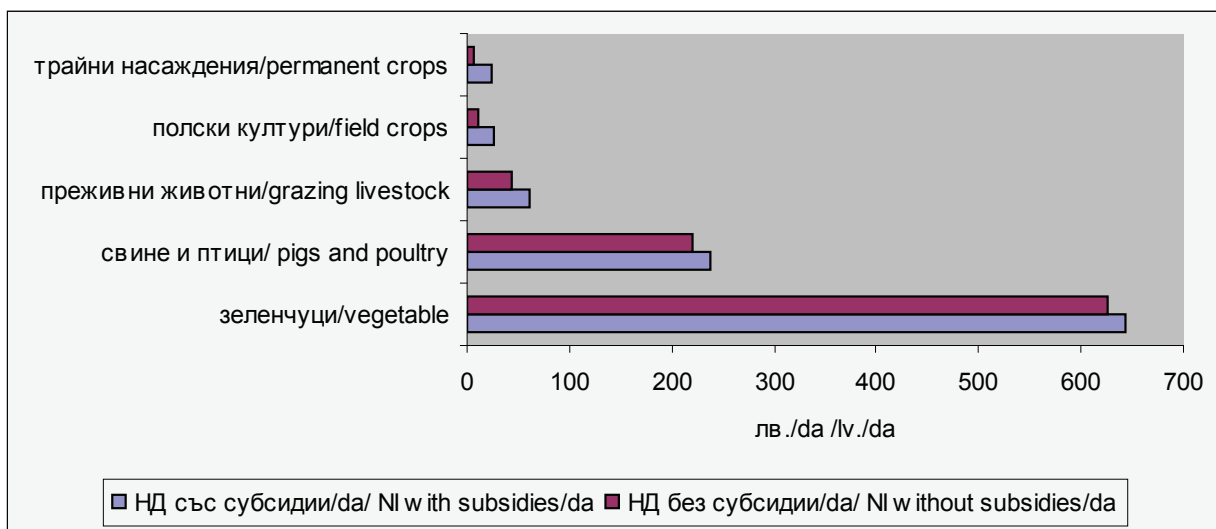

Постигната доходност средно на стопанство

Average profitability per farm

Източник: По данни на ЦЗСИ и собствени изчисления/Source: Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

Фиг.4
Fig. 4

Постигната доходност на 1-ца площ по специализация на стопанствата

Achieved income per utilized of land and livestock per unit area by farms' specialization

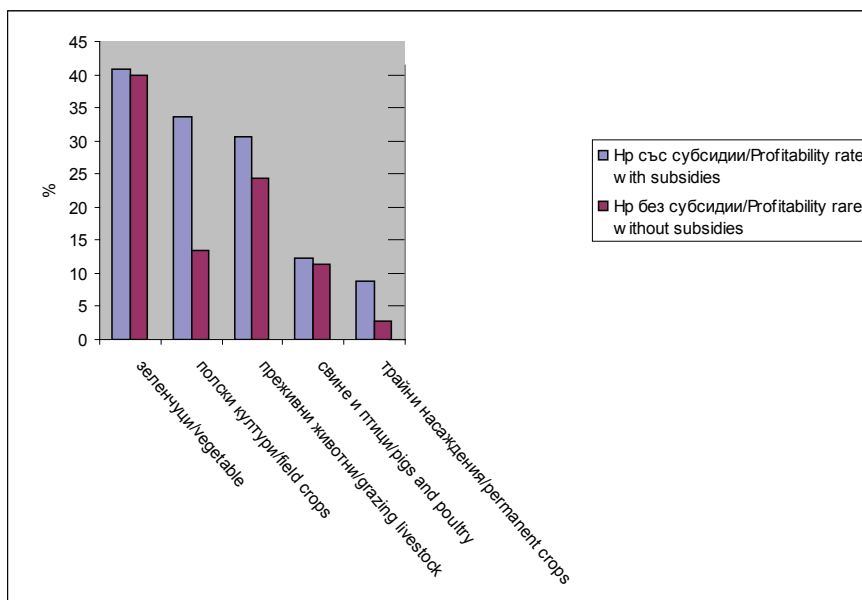
Източник: По данни на ЦЗСИ и собствени изчисления/Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

с трайни насаждения, съответно със субсидии – 3780 лв., и 1154,8 лв. без субсидии. Резултатите показват, че, при сегашните условия в сектора и очертаните сериозни проблеми, получената подкрепа е недостатъчна, за да се развива ефективно

производство.

Класирането по доходност на 1-ца площ се различава от тази по равнище на средния нетен доход, реализиран в земеделските стопанства в зависимост от тяхната специализация. Най-висок

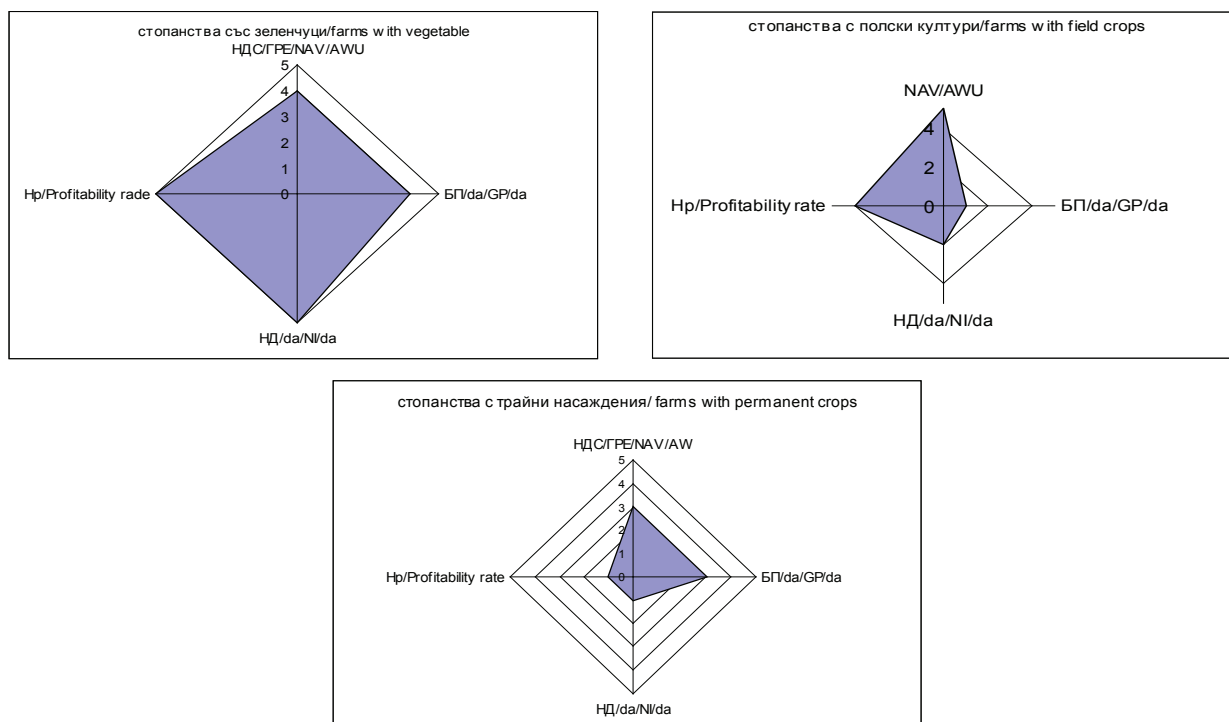
Фиг. 5
Fig. 5

Постигната норма на рентабилност по специализация на стопанствата
Achieved profitability rate by farms' specialization

Източник: По данни на СЗСИ и собствени изчисления / Source: Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

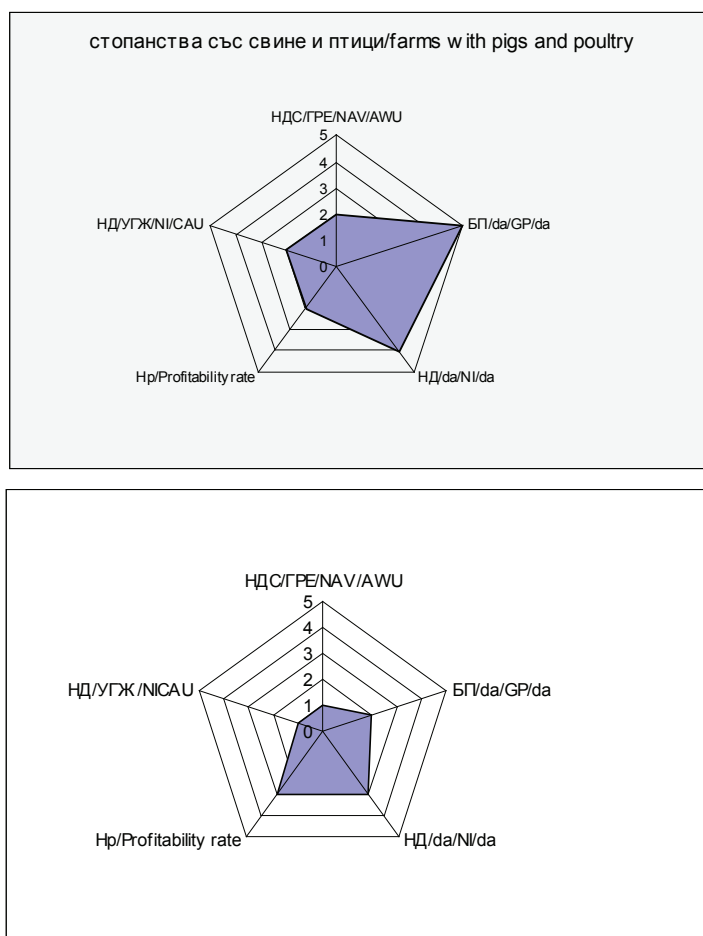
Фиг. 6
Fig. 6

Икономическа ефективност на растениевъдните стопанства по специализация
Economic efficiency of the plant growing farms by specialization

Източник: По данни на СЗСИ и собствени изчисления / Source: Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

Фиг. 7
Fig. 7

Икономическа ефективност на животновъдните стопанства по специализация
Economic efficiency of the agricultural farms by specialization

Източник: По данни на СЗСИ и собствени изчисления/Source: Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

Таблица 1
Table 1

Постигната продуктивност в животновъдните стопанства
Activity in the farm breeding farms

Показател за стопанство/Farm indicator	Специализирани стопанства със свине и птици/Specialized farms with pigs and birds	Специализирани стопанства с преживни животни/Specialized farms with grazing animals
Средна БП, лв./Av. GP, BGN	65 144,0	25 496,0
Среден бр. УЖЕ/Av. N, CAU	44,7	66,9
БП/УГЖ, лв./GP/CAU, BGN	1365,0	381,1

Източник: По данни на СЗСИ и собствени изчисления/Source: Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

НД/da – 642,5 лв./da, е реализиран от стопанствата, специализирани в зеленчукопроизводството. Анализът на данните потвърждава, че *отглеждането на зеленчуци е продуктивна и високодоходна*

дейност, независимо от по-дребните размери на стопанствата. Противно на логиката, при другите интензивни култури - трайните насаждения, е получена най-ниска доходност на 1-ца площ

Таблица 2
Table 2

Постигната доходност в специализираните животновъдни стопанства на УЖЕ

Achieved income per utilized land and livestock in the specialized stockbreeding farms per CAU

Показател за стопанство/Farm index	Стопанства със свине и птици/ Farms breeding pigs and birds	Стопанства с преживни животни/ Farms with grazing animals
Нетен доход, лв./Net income	7251,1	8283,7
Среден бр. УЖЕ/Average number AU	44,7	66,9
НД/УЖЕ, лв./NI/AU, BGN	162,2	123,8

Източник.: По данни на СЗСИ и собствени изчисления/Source: Data of Agriculture and Accountancy Information System (AAIS)

- 25,0 лв./da, малко по-ниска дори от полските култури – 25,6 лв./da. По-детайлният анализ на данните показва, че при стопанствата с трайни насаждения делът на разходите за земя, труд, капитал и амортизации е най-висок. При ниската продуктивност и високите разходи, стопаните в сектора са изправени пред тежки икономически проблеми (фиг. 4).

Анализът на данните за постигната доходност при животновъдните стопанства показва, че по-висока доходност е получена при отглеждането на свине и птици – 162,2 лв./УГЖ, в сравнение с преживните животни – 123,8 лв./УГЖ. При съпоставката на показателите за постигната продуктивност и доходност на УГЖ в животновъдните стопанства, резултатите показват, че, въпреки постигнатата близо над 3 пъти по-висока продуктивност при отглеждането на свине и птици, разликата в доходността е минимална. Причината е в многократно по-високото междинно потребление (при отглеждането на свине и птици – 1033 лв./УГЖ, а при преживните животни – само 227,4 лв./УГЖ), значително по-високи амортизации, разходи за земя, труд и капитал (табл. 2).

Получените икономически резултати от земеделските стопанства рефлектират в нормата на рентабилност като измерител на ефективността на направените разходи. **Сравнителният анализ на рентабилността** по специализация показва, че най-висока норма е постигната при стопанствата със зеленчуци - близо 50%, следвани от стопанствата с полски култури - близо 40%, с преживни животни - 30%, а при останалите – около и под 10%. Анализът на данните показва, че, при стопанствата с полски култури, получените субсидии оказват значително влияние в посока на повишаване равнището на рентабилност. При стопанствата с трайни насаждения и преживни

животни – субсидиите също оказват влияние върху Нр, но в по-малка степен, при стопанствата със зеленчуци, свине и птици - това влияние е под 1% (фиг. 5).

За сравнение и обобщаваща оценка на икономическата ефективност на стопанствата по специализация, резултатите, получени по отделните аспекти от анализа, са представени графично чрез радарни диаграми (фиг. 6 и 7).

Изводи

Сравнителният анализ на стопанствата по критерия „**обща икономическа ефективност**“, в зависимост от тяхната специализация, показва:

- В растениевъдството с **най-висока ефективност са стопанствата със зеленчуци**. Въпреки дребните си размери, те постигат висока доходност, продуктивност и рентабилност на производството, което ги прави най-ефективни. Веднага възниква основателният въпрос - защо има отлив на производителите от сектора и трайно намаление на площите? Причините трябва да се търсят главно с трудния достъп до пазара и проблемите, свързани с реализацията на продукцията при тези стопанства.

На второ място са стопанствата с *полски култури*. По-едрите размери на земеползване и високата степен на механизация определят високата им производителност, а получените субсидии имат съществен принос за повишаване равнището им на продуктивност, доходност и рентабилност.

С най-ниска ефективност са стопанствата с *трайни насаждения*. Изключително ниските икономически показатели показват, че секторът е в криза и тя се задълбочава, особено в плодopроизводството.

- От животновъдните стопанства, по-висока икономическа ефективност имат стопанствата

със *свине и птици*. В тези стопанства, въпреки по-високата степен на интензификация на производството и продуктивността, при високите производствени разходи и ниската норма на рентабилност, равнището на доходност е незадоволително. При стопанствата с преживни животни, с преобладаващо екстензивно производство и изключително ниска продуктивност, при добра норма на рентабилност, е постигната продуктивност, доближаваща се до тази на стопанствата със свине и птици.

ЛИТЕРАТУРА

Рисина, М. 2009. Първоначална оценка на влиянието на ОСП на ЕС върху стопанствата с трайни насаждения, брошура, ССА, ИАИ.

МЗХ, 2009. Агростатистика. Система за земеделска и счетоводна информация. Бюлетин № 149.

Economic Efficiency of the Agricultural Farms

N. KOTEVA

Institute of Agricultural Economics – Sofia

(Summary)

The article's aim is to make an assessment of the economic efficiency of the farms, according their production specialization, applying the comparative analysis. For the analysis we use the indicators for labor and land

productivity, income per utilized land and livestock, and profitability included in The System of Agriculture and Accountancy Information.

The results of the investigation show that:

- In the plant growing farms, with a highest efficiency rate are these with vegetable crops. In spite of their small production areas they obtain high incomes, land productivity and profitability, which makes their production most efficient.

The second place belongs to farms with field crops production. The larger land areas tilled and the high mechanization grade contribute for a higher productivity rate and the put subsidies to use benefit considerably their productivity, incomes and profitability rates.

Lowest is the efficiency of the farms with perennial crops. Their extremely low economic indicators show that the sector is in a deepening crisis, especially in the fruit production.

- For the livestock breeding farms the higher efficiency rate is achieved in the swine breeding and poultry. Although these farms have achieved a higher intensification and productivity rate, the extremely high production costs levels determine a low profitability rate of their economic activity. For the farms breeding ruminant animals, even with prevailing extensive type of production and a rather low productivity rate but a high profitability rate, have neared the indicator's levels for land and livestock productivity of the swine breeding and poultry farms.

Key words: agricultural farm specialization, efficiency, labor productivity, income per utilized land and livestock, land and livestock productivity, profitability

Статията е постъпила в редакцията на 12.08.2010 г.